

Concept and Examples of Corruption on Earth in Jurisprudence and Law with an Emphasis on Committing Crime in Cyber Space

Ebrahim Moradi¹, Ahmad Fallahi^{*2}, Shahram Mohammadi³

1. Ph.D Student of Criminal Law and Criminology, Department of Law, Sanandaj Branch, Islamic Azad University, Sanandaj, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran. (Corresponding Author)

3. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 129-138

Corresponding Author's Info

ORCID: 0009-0006-2742-2432

TELL: +989107030091

Email: afalahiukacir@gmail.com

Article history:

Received: 27 Feb 2023

Revised: 10 Apr 2023

Accepted: 26 Jul 2023

Published online: 23 Sep 2023

Keywords:

Corruption on Earth,
Moharebeh, Cyberspace.

ABSTRACT

Corruption on earth is one of the concepts of disagreement and its explanation is very important in cyberspace. The purpose of this paper is to investigate the concept and instances of Corruption on Earth in jurisprudence and criminal law. The present article is descriptive-analytical, and using library method, the mentioned question has been investigated. The findings indicate that in jurisprudence, Corruption on Earth has not been addressed in a specific headline and mainly in the discussion about Moharebeh is referred to. There is disagreement among jurists on this issue: some have considered it a dependent crime under Moharebeh, and others considered it an independent crime. The second approach is accepted in the Islamic Penal Code of 2013. In Imamiyya jurisprudence, cases such as burning down another house, murdering non-Muslims, and shrouding are known as cases of Corruption on Earth. In Sunni religions, much less is considered as Corruption on Earth and jurists consider the Islamic ruler to determine its examples. Promoting corruption in the community can be done more easily than ever before through a vast virtual space. So there is a possibility of corruption on earth in cyberspace.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2023 The Authors.

How to Cite This Article: Moradi, E; Fallahi, A & Mohammadi, Sh (2023). "Concept and Examples of Corruption on Earth in Jurisprudence and Law with an Emphasis on Committing Crime in Cyber Space". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 3(3): 129-138.

دوره سوم، شماره سوم، پاییز ۱۴۰۲

مفهوم و مصادیق افساد فی الارض در فقه و حقوق کیفری با تأکید بر ارتکاب جرم در فضای مجازی

ابراهیم مرادی^۱، احمد فلاحی^{۲*}، شهرام محمدی^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، گروه حقوق، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران.

۲. استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران. (نویسنده مسؤول)

۳. استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

چکیده

افساد فی الارض از مفاهیم محل بحث و اختلاف نظر است و تبیین آن در فضای مجازی از مسائل بسیار محسوب می‌شود. هدف مقاله حاضر بررسی مفهوم و مصادیق افساد فی الارض در فقه و حقوق کیفری است. مقاله پیش‌رو توصیفی تحلیلی بوده و با استفاده از روش کتابخانه‌ای به بررسی سؤال مورد اشاره پرداخته شده است. یافته‌ها بر این امر دلالت دارد که اساساً در فقه در سرفصل مشخصی به افساد فی الارض پرداخته نشده و عمدتاً در بحث درخصوص محاربه، به افساد فی الارض اشاره شده است. میان فقها در این زمینه اختلاف نظر وجود دارد: برخی آن را زیر لوای محاربه و برخی دیگر جرمی مستقل قلمداد کرده‌اند. در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ رویکرد دوم پذیرفته شده است. در فقه امامیه، مواردی چون آتش زدن خانه دیگری، قتل اهل ذمه و کفن دزدی به‌عنوان مصادیق افساد فی الارض شناخته شده است. در مذاهب اهل سنت، بسیار کمتر به افساد فی الارض پرداخته شده و حاکم اسلامی را در تعیین مصادیق آن صاحب اختیار می‌دانند. ترویج فساد در اجتماع می‌تواند راحت‌تر از قبل از طریق فضای گسترده مجازی صورت پذیرد. پس می‌توان قائل به تحقق افساد فی الارض در فضای مجازی بود.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۲۹-۱۳۸

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید: ۲۴۳۲-۲۷۴۲-۰۰۶-۰۰۰۹

تلفن: ۹۸۹۱۰۷۰۳۰۰۹۱+

ایمیل: afalahiukacir@gmail.com

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۰۸

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۲/۰۱/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۰۴

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۷/۰۱

واژگان کلیدی:

افساد فی الارض، محاربه، فضای مجازی.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

با ورود رایانه به زندگی اجتماعی بشر اندک زمانی نگذشته است که شاهد تغییر و تحولات اجتماعی عظیمی در دوران اخیر هستیم. یکی از موضوعات بحث‌برانگیز مرتبط با فضای مجازی، افساد فی الارض است. جرم افساد فی الارض از جرایمی است که در میان فقها درخصوص آن اختلاف نظر وجود دارد. همین امر تبیین آن در فضای مجازی را به یک چالش تبدیل کرده است. مسأله است این است که افساد فی الارض در فضای مجازی قابل تحقق است یا خیر. با ایجاد شبکه‌های رایانه‌ای و ارتباط جهانی، این شبکه‌ها زندگی اجتماعی بشر را وارد مرحله تازه‌ای کرده و فضای مجازی را برای زندگی که زندگی دوم نامیده می‌شود، به ارمغان آورده است. در نتیجه ایجاد فضای مجازی برای زندگی بشر، شکل جدیدی از روابط اجتماعی به وجود آورده است که تبیین قوانین مرتبط با آن از ضروریات اجتناب‌ناپذیر به شمار می‌رود.

با توجه به وقوع برخی جرایم در فضای مجازی و از طرفی اختلاف نظر درخصوص مفهوم و مصادیق افساد فی الارض، در این مقاله تلاش شده به بررسی مفهوم و مصادیق افساد فی الارض در حقوق کیفری ایران و مذاهب خمس به باتأکید بر جرم در فضای مجازی پرداخته شود. پژوهش‌های متعددی در زمینه افساد فی الارض انجام شده است: محمدمهدی بابایی در مقاله‌ای مفهوم، ملاک و مصادیق افساد فی الارض در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ را بررسی کرده است (بابایی، ۱۳۹۲). محسن برهانی نیز در مقاله‌ای، به تحلیل حقوقی ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی و ابهام مفهومی و مفاسد عملی افساد فی الارض در این ماده پرداخته است (برهانی، ۱۳۹۴). همچنین فاطمه زارع منشادی در مقاله‌ای، ماهیت محاربه و رابطه آن با افساد فی الارض را مورد بررسی قرار داده است (زارع منشادی، ۱۳۹۷). در مقاله حاضر اما افساد فی الارض در فقه امامیه و اهل سنت و همچنین فضای مجازی بحث می‌شود. سؤال مقاله بدین

شکل قابل طرح است که مفهوم و مصادیق افساد فی الارض در حقوق کیفری ایران و مذاهب خمس چگونه بوده و آیا می‌توان قائل به افساد فی الارض در فضای مجازی شد؟ به منظور بررسی سؤال مورد اشاره ابتدا، مفهوم و مصادیق افساد فی الارض در مذاهب شیعه و اهل سنت و حقوق کیفری ایران بررسی شده، سپس از افساد فی الارض در فضای مجازی بحث شده است.

۱- مفهوم و مصادیق فساد از منظر فقه امامیه

فساد در لغت، به معنای تباهی، ویرانی، نابودی، فتنه، آشوب، کینه، دشمنی، ستم و پوسیدگی است (عمید، ۱۳۶۷: ۴۵۶). فساد در زبان عربی این‌گونه تعریف شده است: «فساد، خارج شدن شیء از حالت اعتدال است؛ کم باشد یا زیاد و نقطه مقابل آن صلاح است» (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۶۳۶). فساد در نفس، بدن و چیزهایی که از اعتدال خارج می‌شوند، کاربرد دارد (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۳۵). اهل لغت، فساد را در مقابل صلاح و افساد در مقابل اصلاح قرار داده‌اند. افساد، یعنی پدید آوردن تباهی و نابسامانی (قرشی، ۱۳۷۱: ۱۷۴) و اصلاح یعنی سامان بخشی و زدودن فساد و تباهی. از آنجاکه اشیاء با اضداد خود بهتر شناخته می‌شوند، صلاح، ضد فساد است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ج ۱: ۴۸۹). «بر حسب ظاهر در هیچ یک از کتب فقهی بحث مستقلی تحت عنوان افساد فی الارض آورده نشده است» (موسوی گلپایگانی، ۱۴۱۲: ۳۱۹/۳). «منتها، با توجه به تمام موضوع بودن مفسد فی الارض در آیه ۳۳ سوره مائده باید گفت که افساد فی الارض در اصطلاح هر نوع اعمالی است که عرفاً از مصداق افساد شمرده شده و منشأ فساد گسترده‌ای در محیطی شود هر چند بدون توسل به اسلحه باشد مانند قاچاقچیان مواد مخدر و کسانی که مراکز فحشا را به طور گسترده ایجاد می‌کنند که در این صورت مجازات مذکور در آیه برای آن‌ها جایز است» (حسینی شیرازی، ۱۴۰۹: ۸۲/۶).

فقها درخصوص افساد فی الارض اختلاف نظر دارند. مطابق یک دیدگاه، محاربه و افساد فی الارض دو جرم مستقل هستند.

درحالی که بنابر پذیرفتن نظریه دوم کافی ست که شخص سعی در تحقق فساد داشته باشد اگرچه تحت عنوان محارب قرار نگیرد. گذشته از این ثمرات مهم، بحث مقاله حاضر نیز که جریان افساد فی الارض در فضای مجازی است متفرع بر آن است» (حبیب زاده، ۱۳۸۸: ۳۶). دیدگاه دوم در قانون مجازات ۱۳۹۲ پذیرفته شده است. بر این اساس، برخی اقدامات در فضای مجازی که سبب افساد شده و محاربه نیست را می توان افساد فی الارض قلمداد کرد که در ادامه بررسی می شود.

روایات متعددی در ابواب مختلف فقه وارد شده است که برخی از فقها موضوع آن ها را به جرم افساد فی الارض تطبیق داده اند؛ روایات وارده در باب مجازات شخصی است که خانه و کاشانه گروهی را به آتش می کشد (طوسی، ۱۴۱۰: ۲۳۱/۱۰) و نیز شخصی که عادت به قتل اهل ذمه (کلینی، ۱۴۰۷: ۳۱۰/۷)، یا قتل بردگان (کلینی، ۱۴۰۷: ۳۰۳/۷) دارد. همچنین روایات وارده در مورد مجازات کفن دزد، ساحر، کلاهبردار (طوسی، ۱۳۹۰: ۲۴۳/۴) و قاچاقچیان مواد مخدر (مکارم شیرازی، ۱۳۸۱: ۱۱۳۰) جزو این موارد است. انطباق مضمون روایات بر افساد فی الارض و یا تطبیق جرایم خاص بر افساد فی الارض از سوی بسیاری از فقها همگی دلیل بر آن است که جرم افساد فی الارض نزد فقها جرم مستقل و عام تری از محاربه بوده است (بای و پورقهرمانی، ۱۳۸۸: ۴۲۰).

ترساندن مردم از طریق سلاح از دیگر مصادیق افساد فی الارض است. از دید علامه حلی: «هرکس برای ترساندن مردم سلاح برکشد چه در خشکی یا دریا و چه در روز یا شب محارب است» (حلی، ۱۳۶۸: ۲۶۱). امام خمینی فرموده درواقع، «محارب کسی است که به منظور ترساندن مردم و با قصد فساد درروی زمین سلاح بکشد یا آن را مهیا کند» (موسوی خمینی، ۱۳۹۰: ۴۹۲/۲). به نظر مرحوم خوانساری نیز «محارب کسی است که جان و مال مردم را مورد حمله قرار می دهد» (خوانساری، ۱۳۶۴: ۱۶۴/۷). برخی نیز دزدیدن کفن را از

«بر این اساس، افساد فی الارض و محاربه دو تأسیس مجزا می باشند و افساد فی الارض تمامی گناهانی را که دارای مفسده عمومی می باشند از جمله محاربه که به نوعی روشن ترین مصداق و کامل ترین آن است را شامل می شود». مستند استدلال مورد اشاره، آیه ۳۲ سوره مائده است که می فرماید: «بدین سبب بر بنی اسرائیل حکم نمودیم که هر کس نفسی را بدون حق و یا بی آنکه فساد و فتنه ای در زمین کرده، بکشد مثل آن باشد که همه مردم را کشته، و هر کس نفسی را حیات بخشد (از مرگ نجات دهد) مثل آن است که همه مردم را حیات بخشیده. و هر آینه رسولان ما به سوی آنان با معجزات روشن آمدند سپس بسیاری از مردم بعد از آمدن رسولان باز روی زمین بنای فساد و سرکشی را گذاشتند». مفهوم این آیه آن است که اگر کسی شخصی را بکشد که دیگری را کشته است و یا فساد در زمین مرتکب شده است مانند آن نیست که همه مردم را کشته باشد پس طبق مفهوم این آیه دو دسته را می توان کشت یک دسته افرادی هستند، که قتل نفس مرتکب شده اند و دسته دیگر افرادی هستند که در زمین مرتکب فساد شده اند لذا دراین آیه شریفه عنوان محاربه به عنوان موضوع قرار نگرفت بلکه خداوند تبارک و تعالی عنوان افساد فی الارض را به کار می برد و محاربه تحت این عنوان قرار می گیرد و عناوین دیگری نیز همچون زنای محصنه یا زنای به عنف حکمش قتل است که این مشروعیت قتل تحت دایره افساد فی الارض قرار دارد، در نتیجه یک موضوع به عنوان افساد فی الارض داریم که جامع همه قتل های مشروع است. بر این اساس این آیه می تواند قرینه شود بر اینکه در آیه ۳۳ سوره مائده موضوع افساد فی الارض است و محاربه تنها به عنوان یکی از مصادیق بارز و اکمل افراد آن در نظر گرفته می شود (مکارم شیرازی، ۱۴۱۲: ۳۱۸/۳) مطابق دیدگاه دیگر، افساد فی الارض با محاربه حکم واحد دارند (کلینی، ۱۴۰۷: ۳۰۳/۷). «پذیرفتن هر یک از این دو تفسیر آثار و تبعات متفاوت مهمی را به همراه دارد. پذیرفتن نظریه اول مقتضی آن است که اجرای یکی از این حدود چهارگانه بر مفسد فی الارضی جاری است که تحت عنوان محارب قرار گیرد

مصادیق افساد فی الارض دانسته‌اند. شیخ مفید «ضمن اشاره به اینکه کفن دزد اگر معروف به این کار باشد و حاکم نتوانسته باشد او را تعزیر کند، کشته می‌شود اشاره به افساد فی الارض به عنوان محاربه کرده است و هیچ بحثی تحت عنوان افساد و مجازات آن نکرده است» (شیخ مفید، ۱۴۱۰: ۱۷۰). موارد مذکور، مهم‌ترین مصادیق افساد فی الارض است که فقها امامیه به آن اشاره کرده‌اند.

۲- مفهوم و مصادیق افساد فی الارض از دیدگاه فقه اهل سنت

فقه‌های اهل سنت نیز به موضوع افساد فی الارض پرداخته‌اند اما به نظر می‌رسد که این بحث همان‌طوری که در فقه شیعه هم مشاهده می‌شود باب مستقلی ندارد و بیشتر در باب مربوط به محاربه و در توضیح آن به کار گرفته شده است. از دیدگاه مالکیه جایز است که مقدار تعزیر از مقدار مشخص شده برای جرم فراتر رود بلکه بالا بردن آن به اندازه مجازات قتل که در جهت برطرف کردن فساد باشد را جایز دانسته‌اند و جایز می‌دانند که امام به هر اندازه که صلاح می‌داند آن را افزایش دهد حتی اگر از اندازه حد فراتر رود (جمال‌الدین، ۱۹۷۶: ۱۱۴۶). و این اعتقاد وجود دارد که اگر عنوان مجرمانه جنبه فساد داشته باشد و این فساد ادامه‌دار باشد پس مجازات آن قتل خواهد بود مگر آنکه مورد عفو واقع شود (محی‌الدین عوض، ۱۹۷۶: ۴۴).

قاعده سد ذرائع از مبانی افساد فی الارض در مذاهب اهل سنت است. هدف از جرم‌انگاری افعال و مجازات چه از طرف شارع آسمانی و چه از طرف حاکم زمینی حفظ کیان جامعه اسلامی در همه جوانب و تأمین امنیت و ایجاد نظم و حفظ ارزش‌ها و مصالح جامعه از هر تجاوز یا خطر تجاوز است (محی‌الدین عوض، ۱۹۷۶: ۵۱). این قاعده در میان کسانی که آن را پذیرفته‌اند با این ایده مطرح شد که باید با زمینه، اسباب و ابزار گناه مقابله کرد تا از وقوع آن‌ها جلوگیری شود (میرخلیلی، ۱۳۹۰: ۱۱۹). هدف از اینکه برخی افعال دارای عنوان مجرمانه هستند و برای آن‌ها مجازات در نظر گرفته

می‌شود، محافظت از جامعه اسلامی و شهروندان بوده و مصلحت این است که علیه خطرات و پیشگیری از وقوع جرم و از باب رعایت مصلحت، مجازات‌هایی در نظر گرفت و به نوعی جرم‌انگاری مصلحتی به وجود می‌آید. در فقه مالکی در مورد سد ذرائع، گاهی موضوع به نسبت امر مطرح شده به سمت سد و مانعیت تمایل دارد و گاهی به سمت فتح و گشایش، آنچه که مقدمه آن فاسد است مطمئناً نتیجه آن هم فاسد خواهد بود و برعکس آنچه دارای مقدمه واجب و غیرفاسد هست نتیجه‌ای واجب به همراه خواهد داشت (سرغینی، ۱۴۱۷: ۲۸۷). به منظور پیشگیری از وقوع جرایم سنگین و از باب جلوگیری و ایجاد مانع و در اصطلاح ایجاد سد در مقابل مجموعه افعالی که در صورت وقوع، موقعیت و وضعیت حکومت را با خطر جدی مواجه می‌کند، باید شرایط و ضوابطی را برای شهروندان در نظر گرفت تا بر عواقب و عقوبت این گونه افعال آگاهی داشته باشند.

از دیگر مبانی افساد فی الارض در فقه اهل سنت، قاعده «درأ المفاسد اولی من جلب المصالح» است. هرگاه بین مفسده و مصلحت تعارض به وجود آید، دفع مفسده ارجح است و مقدم بر مصلحت است (وزیری و سعیدانی، ۱۳۹۶: ۱۰۵). از این منظر، دفع افراد فاسد و از بین رفتن فساد که آن‌ها به وجود می‌آورند بسیار اهمیت دارد. به عبارتی دفع و از بین بردن فساد واجب است؛ بنابراین، قاعده مجازات قتل حتی اگر در شمار حدود الهی هم قرار نگیرد ایجاد معذوریت نمی‌کند و حاکم جامعه از باب اختیاراتی که در تعزیر دارد می‌تواند در برخورد با مسائل جدید مانند تجارت مواد مخدر از مجازات اعدام استفاده نماید. البته باید در نظر داشت که در این موارد باید مفسده، بزرگ‌تر و بیشتر از مصلحت باشد یا اینکه حداقل با آن برابری نماید.

۳- مفهوم و مصادیق افساد فی الارض از دیدگاه حقوق کیفری
«افساد فی الارض» از عناوینی است که بعد از انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ وارد قوانین جزایی گردید و از آنجاکه یک عنوان کاملاً فقهی است، موجب شده تا کمتر حقوقدانی نسبت به

عنوان مفسد بودن منوط به برهم زدن امنیت و سلامت در نظام جمهوری اسلامی ایران است.

در میان حقوقدانان نیز برخی معتقدند که عبارت افساد فی الارض دلالت بر عنوان مجرمانه مشخصی ندارد و در تعریف و تبیین این مفهوم می‌نویسد: «...در اصطلاح فقه جزایی مترادف با محاربه می‌باشد و عنوان مجرمانه مشخص و مبین ندارد، به سخن دیگر، به هم ریختن اعتدال و نظم عادی جامعه و ایجاد فساد در زمین به منظور سلب امنیت و آسایش عمومی و ایجاد رعب و هراس برای مردم با استفاده از سلاح و مقاتله و جنگ افساد فی الارض است و تنها نوع منصوص و صریح مجرمانه آن محاربه می‌باشد» (ایمانی، ۱۳۸۶: ۸۱).

به نظر می‌رسد در مورد این تعریف کافی باشد که تنها به این نکته اشاره شود که مستفاد از کلام، فقها این گروه از حقوقدانان افساد را به شکل خاصی از جرایم علیه امنیت قلمداد نموده‌اند و آن را مترادف محاربه می‌دانند و افساد فی الارض را یک مفهوم عام می‌دانند که مصداق اصلی و بارز آن محاربه می‌باشد.

در هر حال با دقت در همه تعاریف، مزبور به وضوح روشن است که حقوقدانان هم نتوانسته‌اند تعریف منسجم و قابل قبولی از مفهوم «افساد فی الارض» ارائه نمایند و تقریباً معنایی مشابه به معنای فقها را عرضه کرده‌اند و یک احساس ناملموس یعنی احساس ناامنی و ترس در میان شهروندان از بزهکاری را ملاک قرار داده‌اند و حتی بعضی از نویسندگان هم قصد مقابله با حکومت و یا برهم زدن امنیت کشور یا نظام اقتصادی آن را به تنهایی جهت صدق عنوان محارب و مفسد کافی دانسته‌اند (شکری، ۱۳۸۷: ۲۰۶). با توجه به آنچه فقها در مورد افساد بیان نموده‌اند و تعاریف حقوقدانان و با لحاظ قانون مجازات اسلامی سال ۹۲ می‌توان تعریف زیر را از افساد بیان نمود. «هر عمل مجرمانه‌ای که در حد وسیع ارتکاب یابد و با توجه به قوانین جزایی و عرف زمان و مکان

تعریف آن اقدام نماید. همچنین قابل ذکر است که تعاریفی که توسط علمای علم حقوق ارائه گردیده است به علت عدم تعریف دقیق این عنوان در کتب فقهی و قانونی خالی از اشکال نبوده و در این خصوص بیشتر نویسندگان به صورت گذرا و تنها با اشاره‌ای در چند سطر از کنار این عنوان گذشته‌اند. با این وجود برخی از حقوقدانان پس از انقلاب در کتب خود بایی را به این عنوان اختصاص داده‌اند.

«نباید مفهوم محارب و مفسد فی الارض را به یک معنی به کاربرد زیرا مراد از مفسد فی الارض کسی است که در جهت فاسد کردن دیگران تلاش و کوشش داشته و قصد ستیزه‌جویی، گردنکشی پیکار و محاربه با خدا و رسول خدا را دارد» (ولیدی، ۱۳۷۴: ۲۴۷/۱؛ شامبیانی، ۱۳۷۱: ۳۰/۲). در خصوص تعریف مزبور اشاره به دو نکته ضروری است؛ یکی این که آن چیزی که از ظاهر تعریف برمی‌آید، صرف اشاره به فرق میان محاربه و افساد فی الارض است و دیگر این که با بیان عبارت قصد پیکار و محاربه با خدا و رسول خدا را دارد، این شبهه حادث می‌شود که این جرم فقط مربوط به زمان رسول خدا است.

در همین حال برخی نویسندگان افساد را به عنوان جرم مستقل معرفی و درباره آن می‌نویسند: «افساد فی الارض عبارت است از هرگونه رفتار آگاهانه و عمدی هرکس یا کسانی برای برهم زدن امنیت و سلامت نظام جامعه اسلامی به قصد براندازی و یا ضربه زدن به آن و یا علم به مؤثر بودن این رفتار در مقابله با آن» (جعفری، ۱۳۸۱: ۷۰). در این تعریف «افساد فی الارض» به عنوان جرمی شناخته شده که به قصد ضربه زدن به نظام جامعه صورت می‌گیرد، بنابراین جرایمی می‌توانند تحت این ماهیت قرار گیرند که دارای ماهیتی دال بر براندازی و ضربه زدن به جامعه باشد و ارتکاب اعمال بدون این قصد از شمول این تعریف خارج است؛ البته این تعریف در ماده ۲ قانون مجازات اخلاص گران در نظام اقتصادی کشور مصوب سال ۱۳۶۹ نیز عنوان شده بود با این تفاوت که تحقق

مجازی است می‌توانیم بگوییم که نسبت بین آن‌ها عموم و خصوص مطلق است یعنی افساد اعم از محاربه است.

قانون‌گذار قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۹۲ به این اختلاف عقیده‌ها پایان داد و مجازات محاربه را حد محاربه تعیین کرد که انتخاب هریک از امور چهارگانه با قاضی است ولی مجازات مفسد فی‌الارض چنانچه در حد گسترده و وسیع باشد اعدام بوده و بر طبق تبصره ماده ۲۸۶ «هرگاه دادگاه از مجموع ادله و شواهد قصد اخلاص گسترده در نظم عمومی، ایجاد ناامنی، ایراد خسارت عمده و یا اشاعه فساد یا فحشا در حد وسیع و یا علم به مؤثر بودن اقدامات انجام‌شده را احراز نکند و جرم ارتكابی مشمول مجازات قانونی دیگری نباشد، با توجه به میزان نتایج زیان‌بار، جرم مرتکب به حبس تعزیری درجه پنج یا شش محکوم می‌شود» (میر محمدصادقی، ۱۳۹۲: ۶۴/۳).

طبق این ماده قانون‌گذار یک سختگیری دیگری را نسبت به مرتکبان افساد فی‌الارض و محاربه در قیاس با سایر حدود که در مورد آن‌ها چنین مقرره‌ای وجود ندارد، مقرر نموده است. به این صورت که قاضی را مخیر کرده که در صورتی که موجب اخلاص در نظم یا امنیت نباشد، حکم محکومیت قطعی به افساد فی‌الارض را در یکی از روزنامه‌های محلی در یک نوبت چاپ کند.

۴- افساد فی‌الارض در فضای مجازی

یکی از مجازات‌هایی که در ماده ۱۴ قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ آمده است مفسد فی‌الارض می‌باشد. در اینکه دایره شمول افساد فی‌الارض تا چه حد می‌باشد و یا اینکه مجازات مفسد فی‌الارض تناسبی با جرم ماده ۱۴ قانون جرایم رایانه‌ای دارد یا خیر، ابتدا افساد فی‌الارض در قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت‌های غیرمجاز می‌نمایند مصوب ۱۳۸۶ تبیین و سپس افساد فی‌الارض در خصوص قانون جرایم رایانه‌ای تحلیل می‌شود.

جزء جرایم سنگین و بزرگ به‌شمار رود و در نتیجه باعث ایجاد اختلال شدید و گسترده در اوضاع سیاسی اقتصادی، اجتماعی فرهنگی و نظامی گردد مصداق افساد فی‌الارض شناخته می‌شود». هرچند این تعریف خالی از اشکال نیست ولی می‌تواند معیاری برای تعیین مصادیق افساد فی‌الارض باشد. بنابراین ضمن این‌که با این تحلیل و تعاریف عنوان افساد فی‌الارض در عرصه مطالعات جرم‌شناسی با محوریت امنیت و ثبات در جامعه قرار می‌گیرد، هر تهدیدی را هرچند ساده یا یکسری تهدیدهای بزرگ را می‌توان در سطح ملی و اجتماعی بالا برد تا برخوردهای شدیدی با آن شود.

تا قبل از تصویب قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ تفاوتی از حیث اعمال مجازات و نحوه اجرای آن مشخص نبود. چراکه در برخی از قوانین، قانون‌گذار عنوان «چنانچه محارب شناخته نشود» یا «مصادق محارب نباشد» را به‌کار برده بود و در برخی دیگر از قوانین عنوان در صورتی که مصداق «مفسد فی‌الارض باشد» را استعمال کرده بود و مشخص نبود که آیا مجازات افساد فی‌الارض هم یکی از مجازات‌های چهارگانه به استناد آیه ۳۳ سوره مائده می‌باشد یا اینکه مجازات افساد فی‌الارض متفاوت از آن می‌باشد.

در این خصوص اداره حقوقی و قضایی قوه قضاییه طی نظریه شماره ۷/۹۱۱۱۵ مورخ ۱۳۷۷/۸/۷ چنین اعلام نظر نموده بود ... اگر در قوانین ذکر شود که مجازات فلان عمل مجازات مفسد فی‌الارض یا مجازات افساد فی‌الارض است، مجازات آن همان مجازات محاربه و افساد فی‌الارض است ولی اگر مجازات خاصی برای آن عمل به‌خصوص مثلاً اعدام ذکر شده باشد در این صورت معلوم می‌شود که نظر قانون‌گذار فساد که یکی از حدود است نیست و مجازات آن هم عنوان حد ندارد. بنابراین اگرچه در قانون مجازات اسلامی افساد فی‌الارض از حیث مجازات در ردیف محارب و مترادف با آن است ولی با توجه به اینکه در مواردی هم به‌غیر از این معنا استعمال شده و مجازات به‌خصوصی غیر از حد شرعی برای آن تعیین گردیده است اگر نگوییم که این استعمال

از مصادیق افساد فی الارض نباشند... و بالاخره در ماده هشت قانون موردنظر به افساد فی الارض نظر دارد: «مأموران صلاحیت‌دار و ضابطان دادگستری، مدیران کارکنان بخش‌های دولتی عمومی خصوصی و قضائی که بنابر اقتضاء شغلی آثار مستهجن در اختیار آن‌ها قرار می‌گیرد چنانچه با سوءنیت یا برای استفاده مالی مبادرت به انتشار آن‌ها نموده و از مصادیق مفسد فی الارض نباشند...»

در قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ درباره مجازات مفسد فی الارض در تبصره سه ماده ۱۴ سخن گفته شده است: «چنانچه مرتکب اعمال مذکور در این ماده را حرفه خود قرار داده باشد یا به‌طور سازمان‌یافته مرتکب شود چنانچه مفسد فی الارض شناخته نشود به حداکثر هر دو مجازات مقرر در این ماده محکوم خواهد شد». کیفر مفسد فی الارض در قانون جرایم رایانه‌ای تنها در این ماده پیش‌بینی شده، که یک کیفر احتمالی و بسته به برداشت دادرس است. افساد در زمین در جایی که کسی رفتارهای مرتبط با محتوای مستهجن یا مبتذل را پیشه خود کرده معنا نمی‌دهد؛ زیرا میان انجام بزه از روی پیشه ساختن و افساد فرق است ولی افساد نسبت به حالتی که رفتارهای شش‌گانه به‌طور سازمان‌یافته انجام شوند، شدنی است. از این رو دادرسان می‌باید میان این دو جدایی اندازند (عالی‌پور، ۱۳۹۰: ۳۰۶). با توجه به اینکه انتشار در فضای سایبر در هر صورت گسترده محسوب می‌شود و امکان هزاران نسخه کپی‌برداری و ارسال در آن واحد به هزاران نفر وجود دارد این ایراد بر قانون‌گذار وارد است که تبصره ماده ۱۴ را به‌طور واضح بیان ننموده است و جای اعمال سلیقه برای قضات را باز گذاشته است. شاید بتوان چنین تعبیر کرد که راه‌اندازی وبلاگ و یا سایت و جذب کاربر و عضو می‌تواند مصداق گسترده تلقی گردد.

نتیجه‌گیری

افساد فی الارض از عناوینی است که از فقه جزایی وارد قوانین کیفری شده است. در قانون مجازات همانند فقه هیچ تعریفی از این جرم نشده است و فقها هیچ بابی در حدود تحت عنوان

قانون‌گذار در مواد قانونی نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت‌های غیرمجاز می‌کنند مواردی را مشمول افساد فی الارض قلمداد نموده و مواردی را از شمول آن خارج کرده است که به تفکیک بررسی می‌شود. منتها برخی از موارد باوجود عدم پیش‌بینی افساد فی الارض، شمول آن محتمل بوده و قابل‌تصور است. من جمله می‌توان به ماده پنج قانون فوق‌الذکر اشاره کرد. تعیین مجازات در آن ماده، مسقط اعمال مجازات افساد فی الارض بر چنین مرتکبانی نمی‌شود.

بند الف ماده ۳ قانون مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت‌های غیرمجاز می‌نمایند اشعار می‌دارد: «چنانچه عوامل فوق‌الذکر یا افراد زیر از مصادیق مفسد فی الارض شناخته شوند به مجازات آن محکوم می‌گردند». لذا منظور این بند عوامل اصلی در تولید آثار مستهجن و تولیدکنندگان آثار مستهجن برای سوءاستفاده جنسی از دیگران و تولیدکنندگان آثار مستهجن با عنف و اکراه و عوامل اصلی تکثیر و توزیع آثار سمعی و بصری مستهجن می‌باشد.

تبصره ۶ ماده ۳ نیز بدان اشاره کرده است که چنانچه تولید تکثیر توزیع و یا داشتن آثار مستهجن از مصادیق افساد فی الارض نباشد مجازات مفسد فی الارض ندارد لذا از مفهوم مخالف ماده چنین برداشت می‌شود که ممکن است تهیه و توزیع و تکثیر و یا داشتن آثار مستهجن از مصادیق افساد فی الارض می‌باشد.

تبصره سه ماده سه مقرر می‌دارد که سایر عوامل تولید، توزیع تکثیر موضوع بند الف چنانچه از مصادیق افساد فی الارض نباشند عبارت «سایر عوامل بند الف»، منظور عوامل غیر اصلی یا عوامل غیر عمده یا هردوی آن‌ها است که می‌تواند جزء افساد فی الارض قرار گیرد.

در بند ب ماده ۳ که درخصوص آثار مبتذل بحث می‌کند اشاره می‌دارد: تهیه و توزیع و تکثیرکنندگان نوارها و دیسک‌ها و لوح‌های فشرده شو و نمایش‌های مبتذل چنانچه

افساد فی الارض بیان نموده‌اند و فقط به ذکر مصادیقی تحت این عنوان اکتفا نموده‌اند مثل آدم‌ربایی و آدم‌فروشی، آتش‌افروزی در خانه دیگری، عادت کردن به قتل اهل ذمه و بردگان که از آن‌ها به‌عنوان مصادیق پیشین افساد فی الارض نام‌برده می‌شود. حقوقدانان نیز برای این عنوان فقهی تعریف جامع‌ومانی ارائه نداده‌اند و در تعریف‌هایی که ارائه کرده‌اند بیشتر فاسد کردن جامعه و مخدوش کردن امنیت را ملاک این جرم قرار داده‌اند. با توجه به آنچه فقها در مورد افساد فی الارض بیان نموده و بسیاری آن را به‌عنوان مفهومی عام در نظر گرفته‌اند. در فقه در مورد ماهیت محاربه و افساد فی الارض که مستند آن آیات ۳۲ تا ۳۴ سوره مائده است اختلاف نظر وجود دارد. گروهی از فقها بر این عقیده هستند که افساد فی الارض و محاربه یک عنوان و مترادف باهم می‌باشد و هر یک در کنار دیگری معنا و مفهوم می‌یابد و نظر بر یگانگی آن‌ها دارند گروهی دیگر از فقها بر این باورند که افساد فی الارض و محاربه دو عنوان مستقل از هم می‌باشند و خداوند متعال نیز در آیات ۳۲ تا ۳۳ سوره مائده دو عنوان را بیان کرده است یکی محاربه که دارای مجازات‌های چهارگانه است و یکی افساد فی الارض که مجازات آن اعدام می‌باشد. از این گروه به‌عنوان طرفداران دیدگاه ثنویت یاد می‌شود حقوقدانان نیز به‌تبع نظرات فقها برخی نظر بر یگانگی و برخی نظر بر ثنویت این دو دارند براساس همین نظرات فقهی مقنن جمهوری اسلامی در دوره‌های مختلف قانون‌گذاری سیاست‌های متفاوتی در مورد ماهیت این جرایم داشته است. فی الحال مقنن کیفری دو عنوان مستقل را برای محاربه و افساد فی الارض منظور داشته است. انتشار گسترده محتوای مستهجن در فضای مجازی می‌تواند یکی از مصادیق افساد محسوب شود.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش تمامی ملاحظات اخلاقی رعایت گردیده است.

تعارض منافع: نگارش این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: در این پژوهش، نویسندگان مشترکاً اقدام نموده‌اند.

تشکر و قدردانی: لازم است از تمام کسانی که در تدوین این مقاله ما را یاری رسانده‌اند، قدردانی نماییم.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین مالی انجام گرفته است.

منابع و مأخذ

- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴). *لسان العرب*، بیروت: دار صادر.

- ایمانی، عباس (۱۳۸۶). *فرهنگ اصطلاحات حقوق کیفری*. چاپ دوم، تهران: انتشارات نامه هستی.

- بابایی، محمدمهدی (۱۳۹۲). «مفهوم، ملاک و مصادیق افساد فی الارض در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲». *مجله گفتمان حقوقی*، ۲۳: ۵۹-۷۸.

- بای، حسینعلی و پور قهرمانی، بابک (۱۳۸۸). *بررسی فقهی حقوقی جرایم رایانه‌ای*. چاپ اول، قم: انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

- برهانی، محسن (۱۳۹۴). «افساد فی الارض؛ ابهام مفهومی، مفاسد عملی (تحلیل حقوقی ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی)». *مجله مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی*، ۲(۲): ۱۹-۴۴.

- جمال‌الدین، عبدالواحد (۱۹۷۶). «الشرعیة بین القانون و الشرعیة الاسلامیة». *الجنائیة القومیة*.

- حبیب‌زاده، محمدجعفر (۱۳۸۸). *محاربه در حقوق کیفری ایران*. چاپ دوم، تهران: نشر دانشگاه تهران.

- حسینی شیرازی، سید محمد (۱۴۰۹). *الفقه*. جلد ششم، بیروت: انتشارات دارالعلوم.

- حلی، حسن بن یوسف (۱۳۶۸). *تبصرة المتعلمین فی الاحکام*. جلد دوم، قم: جامعه مدرسین.

- خوانساری، احمد (۱۳۶۴). *جامع المدارک فی شرح المختصر النافع*. جلد هفتم، قم: مؤسسه اسماعیلیان.

- محمد جعفری، فاطمه (۱۳۸۱). بررسی محاربه و افساد فی الارض از نظر مذاهب اسلامی. پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز.

- محیی الدین عوض، محمد (۱۹۷۶). «تقاریر الحلقه نحو توحید القوانين الجنائیه فی البلاد العربیه». *الجنائیه القومیه*، ۱: ۳۵-۹۰.

- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۱)، *گنجینه آرای فقهی-قضایی*. چاپ اول، تهران: مرکز تحقیقات فقهی قوه قضاییه.

- مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۱۲). *بحوث فقهیه هامه*. جلد سوم، قم: مدرسه امیرالمؤمنین.

- موسوی گلپایگانی، سید محمد رضا (۱۴۱۲). *در المنصود فی احکام الحدود*. جلد سوم، قم: دار القرآن الکریم.

- موسوی خمینی، روح الله (۱۳۹۰). *تحریر الوسيله*. جلد دوم، النجف الأشرف: مطبعة الآداب.

- میر محمدصادقی، حسین (۱۳۹۲). *حقوق کیفری/اختصاصی (جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی)*. جلد سوم، چاپ بیست و چهارم، تهران: نشر میزان.

- میرخلیلی، سید محمود و حیدری، مسعود (۱۳۹۸). «بررسی مبانی فقهی اعدام مجرمان اقتصادی». *نشریه فقه مقارن*، ۷(۱۴): ۸۳-۱۰۴.

- میرخلیلی، محمود (۱۳۹۰). «سد ذرائع و پیشگیری از بزهکاری در آموزه‌های اسلامی». *مجله حقوق اسلامی*، ۳۱: ۹۵-۱۲۶.

- نعنا کار، مهدی (۱۳۷۷). *افساد فی الارض در فقه و حقوق موضوعه*. چاپ اول، تهران: انتشارات مرسل.

- وزیری، مجید و سعیدیانی، نورالدین (۱۳۹۶). «قاعده درأ المفسد أولى من جلب المصالح و تأثیرات آن بر فقه اسلامی». *نشریه فقه مقارن*، ۹: ۱۰۵-۱۲۳.

- ولیدی، محمد صالح (۱۳۷۴). *حقوق جزای عمومی*. جلد اول، چاپ اول، تهران: نشر داد.

- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲). *المفردات فی غریب القرآن*. جلد اول، چاپ اول، دمشق: دارالعلم الدار الشامیه.

- زارع منشادی، فاطمه (۱۳۹۷). «بررسی ماهیت محاربه و رابطه آن با افساد فی الارض». *مجله فقه، حقوق و علوم جزا*، ۷: ۲۷-۳۴.

- سرغینی، عزیز (۱۴۱۷). «بحوث تمهیدیة مقدمة إلى دار الحديث الحسنية». *سد الذرائع فی ضوء أصول المذهب المالکی، دار الحديث الحسنية*.

- شامبیاتی، هوشنگ (۱۳۷۱). *حقوق جزای عمومی*. جلد دوم، چاپ اول، تهران: انتشارات پازنگ.

- شکری، رضا و سیروس، قادر (۱۳۸۷). *قانون مجازات اسلامی در نظام حقوقی کنونی*. چاپ هفتم، تهران: نشر خط سوم.

- شیخ مفید، محمد بن محمد بن نعمان بن المعلم (۱۴۱۰). *المقنعه*. قم: مؤسسه نشر اسلامی وابسته به جامعه مدرسین.

- طوسی، محمد بن حسن (۱۳۹۰). *الاستبصار فی ما اختلف من الاخبار*. جلد چهارم، تهران: انتشارات دار الکتب الاسلامیه.

- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۰). *تهذیب الاحکام*. جلد دهم، اصفهان: مؤسسه تحقیقات و نشر معارف اهل البيت (ع).

- عالی پور، حسن (۱۳۹۰). *حقوق کیفری فناوری اطلاعات*. چاپ اول، تهران: انتشارات معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضاییه و مرکز مطالعات توسعه قضایی.

- عمید، حسن (۱۳۶۷). *فرهنگ عمید*. چاپ چهارم، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.

- قرشی، علی اکبر (۱۳۷۱). *قاموس قرآن*. چاپ ششم، تهران: دار الکتب الإسلامیه.

- کلینی، ابوجعفر محمد بن یعقوب (۱۴۰۷). *الکافی*. جلد هفتم، قم: دار الحديث.